

توزیع در آمد و رفاه اقتصادی خانوارهای شهری کشور (۱۳۶۵ - ۱۳۸۵)

♦ دافن جلالی

مقدمه :

نشانگان های شناخته شده در طول دو دهه اخیر می باشد . گرچه نابرابری در بهره مندی از امکانات با نابرابری درآمدی به یک معنا نیست اما مرتبط است ، چرا که هر یک می تواند دیگری را تقویت کند ، و بر پایه همین ارتباط ، متداول ترین ابزارها برای ساخت شاخص های نابرابری و فقر، میزان درآمد و هزینه افراد است . در این میان نیز به دلایلی چون ، کم گویی رقم درآمد توسط خانوارها به آمارگیران ، و غیر دقیق بودن میزان آن ، به دلیل کلی بودن پرسش از درآمد خانوار در مقایسه با پرسش از هزینه های خانوار که با جزئیات بیشتری انجام می شود ، استفاده از هزینه بر درآمد، البته به عنوان جایگزین یا نماینده ای برای آن ، ترجیح دارد (رضوی و همکاران ، ۱۳۸۳ : ۲۶) .

در بررسی کنونی ، که جامعه شهری سال های ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ را پوشش می دهد ، از سه شاخص استفاده شده است که به وضعیت توزیع درآمد میان خانوارهای شهری ، و رفاه اقتصادی ایشان مرتبط اند . در ابتدا مفهوم نظری هر یک از شاخص ها به طور خلاصه شرح داده شده سپس نوسانات هر یک در طول سال های مورد نظر بررسی و به صورت جدول و نمودار ارائه شده است .

شاخص (۱) : ضریب جینی^۱ :

این شاخص بیانگر وضعیت کلی نابرابری توزیع درآمد در سطح جامعه است و به صورت نظری می تواند مقادیر صفر تا یک را بپذیرد . صفر به معنای توزیع کاملاً برابر درآمد میان افراد جامعه است و یک به معنای نابرابری کامل و تجمع درآمد در دست یک شخص می باشد . در طول سال های ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ ، ضریب جینی از ۰/۳۹۴۴ به میزان ۰/۴۰۰۴ افزایش یافته است . بررسی مقدار این شاخص در طول دوره نشان می دهد که

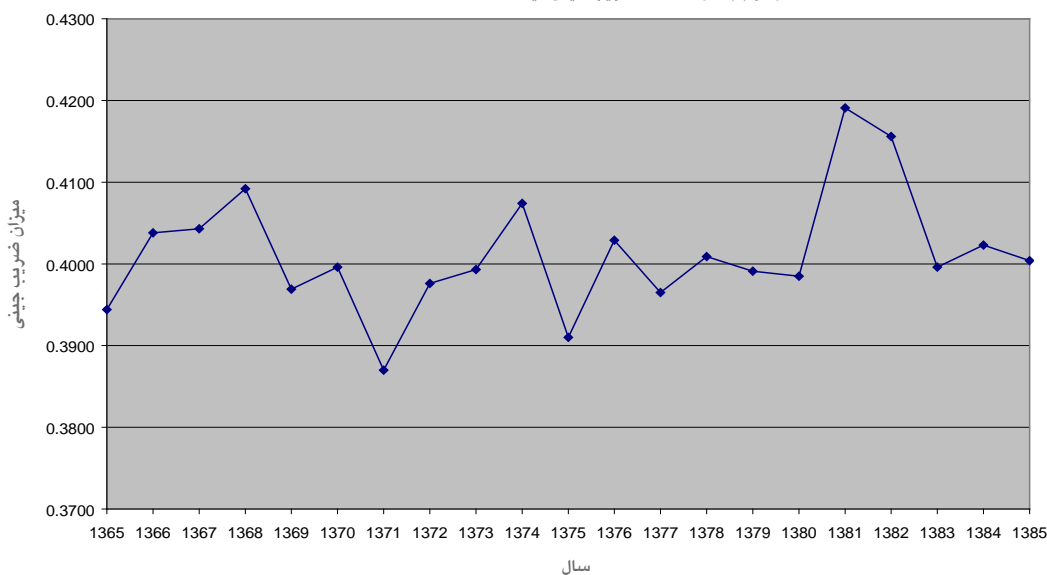
انسان ها در شرایط محیطی نابرابری آغاز به رشد می کنند ، و این آغاز نابرابری در تمامی جنبه هایی می گردد که زندگی شان را شکل می دهد . این نابرابری شرایط محیطی ، به معنای محرومیت پاره ای از افراد از بخشی از امکانات زندگی نسبت به عده ای دیگر و یا محرومیت پاره ای از ایشان از حداقل های لازم برای زیست می گردد . بخش نخست به مفهوم ناداری (فقر) نسبی اشاره دارد و دومی به ناداری مطلق . بدین معنا که در اولی مستقیماً به مسئله نابرابری توزیع امکانات پرداخته می شود در حالی که در دومی به فراهم نبودن حداقل امکانات زیستی لازم برای افرادی از جامعه . با این وجود هر دوی این جنبه ها به صورت های آشکار و پوشیده به مسئله نابرابری بازمی گردند . به عبارت دیگر ناداری به هر صورت که بررسی گردد ، نسبی و یا مطلق ، روی دیگر وجود نابرابری میان افراد جامعه در برخورداری از امکانات است . این نابرابری ، هر چند ، می تواند عاملی در تحرک بخشی از اجتماع برای کاستن از فاصله های اجتماعی - اقتصادی باشد ، اما لزوماً بدان نمی انجامد و در این میان بخش عظیمی از سرمایه های انسانی به هدر می روند و این زبانی است که جبران آن ساده نخواهد بود .

شهر به عنوان شکل غالب سکونتگاهی در آینده جایگاه پرورش این نابرابری هاست ، و بنا بر آنچه که رفت ، آشکار است که مداخله مدیران شهری از چه نقش با اهمیتی در کاستن از نابرابری ها و جلوگیری از هدر رفت سرمایه های انسانی برخوردار است .

در اینجا هدف نه تحلیل علل ایجاد فقر و نابرابری در جامعه شهری کشور که تنها بررسی روند آن از روی برخی جایها و

نمودار (۱): نوسان‌های ضریب جینی میان سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵

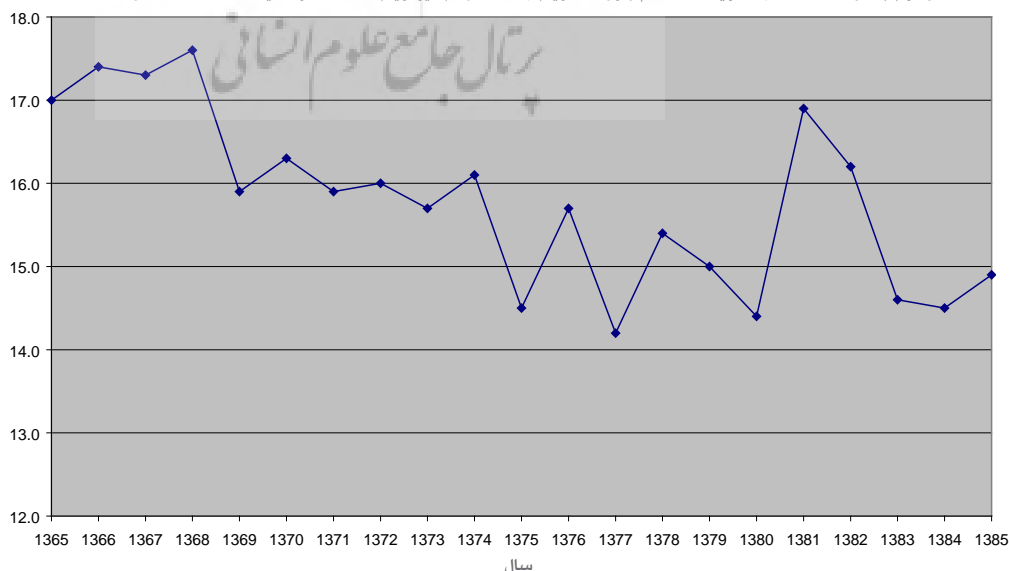
بر ضریب جینی کلی (کل کشور) اشاره دارند اما شاخصی را به عنوان میزان مطلوب دستیابی به کاهش نابرابری‌ها و فاصله جامعه شهری کشور با آن به نمایش می‌گذارند.

شاخص (۲): نسبت هزینه دهک دهم (ثروتمندترین) به دهک اول (فقیرترین):

این شاخص بیانگر وجه دیگری از چگونگی توزیع درآمد در جامعه است. به این معنا که، وضعیت دو سوی طیف افراد جامعه از نظر میزان هزینه را نسبت به یکدیگر نشان می‌دهد. هرچه این نسبت پایین‌تر باشد نشان از کاهش فاصله میان این دو انتها و در واقع کاهش نابرابری میان فقیر و غنی دارد. تفاوت آن با ضریب جینی در وارد شدن آن به نابرابری و شکاف میان دو گروه خاص از

بیشتر از آن که بتوان روندی افزایشی یا کاهش‌ی را در طول بیست سال برای آن تشخیص داد باید آن را نوسانی دانست که محدود در دامنه‌ای خاص و بر گرد میزانی مشخص انجام می‌گیرد. کمترین میزان آن ۰/۳۸۷۰ در سال ۱۳۷۱ و بالاترین مقدار آن ۰/۴۱۹۱ در سال ۱۳۸۱ می‌باشد و ضریب جینی جامعه شهری نیز در این بازه بر گرد مقدار ۰/۴۰ در نوسان بوده است. مقدار این شاخص بر پایه سطح توسعه‌یافتگی کشورها مختلف است؛ برای نمونه «در کشورهای مرفه اسکانندیناوی [مانند نروژ و سوئد] و برخی از کشورهای اروپای شرقی [مانند جمهوری چک و مجارستان] که سطح کمتر نابرابری از جایگاه سنتی و اولویت اساسی برخوردار است ضریب جینی بین ۰/۲۵ تا ۰/۳۰ متغیر است» (بانک جهانی، ۱۳۸۴: ۴۷). هر چند ارقام فوق

نمودار (۲): نوسان‌های نسبت هزینه دهک دهم (ثروتمندترین) به دهک اول (فقیرترین) جامعه شهری میان سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۸۵

شاخص (۳) : ضریب انگل ۲:

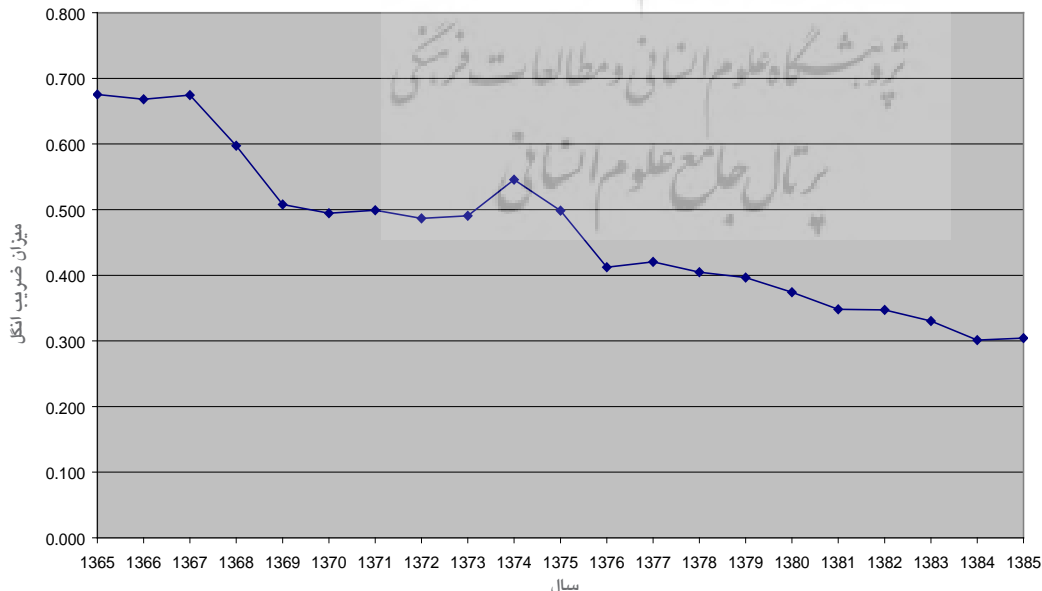
این شاخص که وضعیت رفاه اقتصادی خانوار را نشان می‌دهد، برابر است با نسبت هزینه‌های خوراکی به هزینه‌های غیرخوراکی خانوار. هرچه این نسبت بالاتر باشد به معنای آن است که خانوارها به طور میانگین ناچارند از پاره‌ای نیازهای خود برای رفع نیازهای خوراکی خویش صرف‌نظر کنند، و این نشان دهنده پایین آمدن سطح رفاه ایشان است. بدین ترتیب پایین بودن میزان این شاخص یعنی وضعیت رفاهی مناسب‌تر برای خانوارها. مقدار این شاخص در طول دوره بررسی از ۰/۶۷۶ در سال ۱۳۶۵ به ۰/۳۰۴ در سال ۱۳۸۵ کاهش یافته است که نشان دهنده بهبود وضعیت رفاهی خانوارهای شهری کشور می‌باشد. از سوی دیگر به جز سال‌های ۱۳۶۷، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۷، و ۱۳۸۵ که نسبت به سال پیش از خود افزایشی را در مقدار این شاخص نشان می‌دهند، در بیشتر سال‌ها به ویژه سال‌های ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۴ شاهد کاهش یکنواخت میزان این شاخص و در نتیجه بهبود وضعیت رفاهی خانوارهای شهری هستیم.

به طور خلاصه می‌توان گفت: تصویری کلی که این سه شاخص از وضعیت توزیع درآمد و رفاه خانوارهای شهری کشور در سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ ترسیم می‌کند از پایداری نابرابری توزیع درآمد، کاهش نسبی فاصله میان ثروتمندترین و فقیرترین اقشار جامعه از نظر میزان درآمد، و بهبود کلی وضع رفاهی خانوارها حکایت دارد.

جامعه است. بدین ترتیب امکان دارد که وضعیت نابرابری به طور کلی بهبود یافته باشد اما شکاف میان فقیر و غنی که در دو انتهای طیف درآمدی هستند ژرف‌تر شود، این را می‌توان در گذار از سال ۱۳۸۴ به ۱۳۸۵ مشاهده نمود که در آن ضریب جینی اندکی کاهش یافته است اما از سوی دیگر نسبت هزینه دهک دوم به دهک اول اندکی افزایش نشان می‌دهد، که بیانگر افزایش شکاف میان فقیر و غنی در عین کاهش نابرابری کلی در جامعه شهری کشور است. عکس آنچه گفته شد نیز برقرار است و افزایش نابرابری می‌تواند با کاهش شکاف میان فقیر و غنی همراه باشد. به عنوان نمونه از ۱۳۷۱ تا ۱۳۷۵ ضریب جینی از ۰/۳۸۷۰ به ۰/۳۹۱۰ افزایش یافته است در حالی که نسبت هزینه دهک دوم به دهک اول از ۱۵/۹ به ۱۴/۵ کاهش یافته است که مؤید سخن پیشین است.

بررسی میزان این شاخص در طول بیست سال نشان می‌دهد که، با وجود برخی نوسان‌ها، به طور کلی از میزان این شاخص کاسته شده است، به طوری که از ۱۷/۰ در سال ۱۳۶۵ به ۱۴/۹ در سال ۱۳۸۵ رسیده است. کمترین میزان آن مربوط به سال ۱۳۷۷ است (۱۴/۲) و بالاترین مقدار آن به سال ۱۳۶۸ (۱۷/۶) باز می‌گردد. در اینجا نیز برای در دست داشتن شاخصی برای مقایسه، مشاهده آمار کشورهای پیشرو در این زمینه خالی از فایده نخواهد بود. مقدار این شاخص برای کشورهای اسکاندیناوی و برخی کشورهای اروپای شرقی رقمی بین ۵ تا ۶ را نشان می‌دهد که همچنان نشان از فاصله جامعه شهری کشور با چنین جوامعی، در عین بهبود نسبی آن در طول دوره بررسی دارد (HUMAN DEVELOPMENT REPORT, ۲۰۰۲: ۱۹۴).

نمودار (۳): نوسان های ضریب انگل نسبت (هزینه‌های خوراکی به غیرخوراکی) جامعه شهری میان سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۸۵

شاخصهای وضعیت توزیع درآمد و رفاه اقتصادی در جامعه شهری ایران میان سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۸۵

سال	ضریب جینی	نسبت هزینه دهک دهم (ثروتمندترین) به دهک اول (فقیرترین)	هزینه‌های خوراکی ناخالص (ریال)	هزینه‌های غیرخوراکی ناخالص (ریال)	ضریب انگل
۱۳۶۵	۰/۳۹۴۴	۰/۱۷	۶۷۸۶۶۲	۱۰۰۴۶۴۸	۰/۶۷۶
۱۳۶۶	۰/۴۰۳۸	۱۷/۴	۷۴۵۹۰۵	۱۱۱۶۴۰۱	۰/۶۶۸
۱۳۶۷	۰/۴۰۴۳	۱۷/۳	۸۷۳۱۴۳	۱۲۹۴۶۵۱	۰/۶۷۴
۱۳۶۸	۰/۴۰۹۲	۱۷/۶	۹۰۳۰۰۶	۱۵۱۱۶۱۰	۰/۵۹۷
۱۳۶۹	۰/۳۹۶۹	۱۵/۹	۱۰۵۴۴۲۵	۲۰۷۶۹۴۸	۰/۵۰۸
۱۳۷۰	۰/۳۹۹۶	۱۶/۳	۱۳۷۰۱۳۱	۲۷۷۱۴۲۷	۰/۴۹۴
۱۳۷۱	۰/۳۸۷۰	۱۵/۹	۱۷۳۵۵۸۸	۳۴۷۸۶۳۸	۰/۴۹۹
۱۳۷۲	۰/۳۹۷۶	۱۶/۰	۲۰۸۷۲۹۰	۴۲۸۹۳۳۰	۰/۴۸۷
۱۳۷۳	۰/۳۹۹۳	۱۵/۷	۲۶۷۸۴۳۲	۵۴۵۹۸۱۲	۰/۴۹۱
۱۳۷۴	۰/۴۰۷۴	۱۶/۱	۳۸۴۹۴۸۵	۷۰۵۶۲۰۳	۰/۵۴۶
۱۳۷۵	۰/۳۹۱۰	۱۴/۵	۴۵۲۸۶۶۲	۹۰۸۳۹۴۰	۰/۴۹۹
۱۳۷۶	۰/۴۰۲۹	۱۵/۷	۵۰۱۲۸۵۶	۱۲۱۵۶۷۴۸	۰/۴۱۲
۱۳۷۷	۰/۳۹۶۵	۱۴/۲	۶۱۰۹۲۲۲	۱۴۵۳۶۹۲۱	۰/۴۲۱
۱۳۷۸	۰/۴۰۰۹	۱۵/۴	۷۲۸۱۲۷۳	۱۷۹۹۸۸۶۵	۰/۴۰۵
۱۳۷۹	۰/۳۹۹۱	۱۵/۰	۸۵۹۲۴۹۴	۲۱۶۷۶۰۳۴	۰/۳۹۶
۱۳۸۰	۰/۳۹۸۵	۱۴/۴	۹۵۱۰۹۱۴	۲۵۴۲۸۷۶۸	۰/۳۷۴
۱۳۸۱	۰/۴۱۹۱	۱۶/۹	۱۱۲۹۷۹۳۲	۳۲۴۳۹۹۵۰	۰/۳۴۸
۱۳۸۲	۰/۴۱۵۶	۱۶/۲	۱۲۷۱۰۴۱۶	۳۶۶۰۴۶۰۰	۰/۳۴۷
۱۳۸۳	۰/۳۹۹۶	۱۴/۶	۱۴۹۷۹۹۱۸	۴۵۳۴۳۲۲۲	۰/۳۳۰
۱۳۸۴	۰/۴۰۲۳	۱۴/۵	۱۵۹۱۵۱۳۰	۵۲۸۱۹۸۰۲	۰/۳۰۱
۱۳۸۵	۰/۴۰۰۴	۱۴/۹	۱۸۵۸۶۵۲۶	۶۱۱۰۸۰۸۶	۰/۳۰۴

پی نوشت:

- 1- Gini
- 2- Engel

منابع:

- اداره آمارهای اقتصادی. نتایج بررسی بودجه خانوارهای شهری کشور [۱۳۶۵ - ۱۳۸۵]. تهران: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

- بانک جهانی. (۱۳۸۴). فقر در ایران: «روند و ساختار» ۱۳۶۵ - ۱۳۷۷ (۱۹۸۶ - ۱۹۹۸). صابر شیبانی. تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.

- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. بانک اطلاعات سری های زمانی اقتصادی، در: www.ir.cbi.

- رضوی، معاون و همکاران. (۱۳۸۲). محاسبه شاخص های فقر و توزیع درآمد در ایران. تهران: موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی.

United Nations Development Programme). (2002) Human Development Report. Oxford: Oxford University Press.